

ანტიკური ლიტერატურა

ლათინური იდიომები და ფსიქო-ლინგვისტური კვლევები

ბეკა ზანბელაძე

moambe@atsu.edu.ge

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო

იდიომების გაგება მოითხოვს მკაფიო დამუშავების რეჟიმს, გარდა პირდაპირი ენის გაგებისა. იგი შეიძლება აიხსნას გაგების ზოგადი მოდელების კონტექსტში. თანამედროვე კვლევები მიანიშნებს, რომ დამუშავების განსხვავებული რეჟიმია საჭირო იდიომების განსხვავებული ტიპებისთვის. ისეთი ფაქტორები, როგორცაა იდიომების გაცნობა, გამჭვირვალობა და კონტექსტი, გავლენას ახდენს იდიომის სწორად აღქმაზე. ბოლოდროინდელმა ნეიროლინგვისტურმა კვლევამ, რომელიც ჩატარდა სხვადასხვა მექანიზმის გამოყენებით, აჩვენა, რომ რამდენიმე ნერვული სუბსტრატი, როგორცაა, მაგალითად, პრეფრონტალური ქერქი, დაკავშირებულია იდიომების გაგებასთან. ჩვენ ვცდილობთ, იდიომების უკეთ აღქმის პროცესი ვაჩვენოთ ლათინური იდიომების მაგალითზე.

საკვანძო სიტყვები: ლათინური, იდიომა, გაგება, ანალიზი.

როგორ უნდა გავიაზროთ იდიომები, როგორ დავამუშაოთ და გასაგებად მივაწოდოთ? არ არის ეს პროცესი ადვილი, რადგან იდიომა არის სიტყვების ერთობლიობა, რომლის მნიშვნელობაც არ არის დამოკიდებული ცალკეული სიტყვების პირდაპირ მნიშვნელობებზე და მისი გაგება, ხშირად, შეუძლებელია ცალკეული შემადგენელის სიტყვების პირდაპირი განმარტებით.

იდიომების გაგება მოითხოვს მკაფიო დამუშავების რეჟიმს, გარდა პირდაპირი ენის გაგებისა. იგი შეიძლება აიხსნას გაგების ზოგადი მოდელების კონტექსტში. თანამედროვე კვლევები მიანიშნებს, რომ დამუშავების განსხვავებული რეჟიმია საჭირო იდიომების განსხვავებული ტიპებისთვის. ისეთი ფაქტორები, როგორცაა იდიომების გაცნობა, გამჭვირვალობა და კონტექსტი, გავლენას ახდენს იდიომის გაგებაზე.

ბოლოდროინდელმა ნეიროლინგვისტურმა კვლევამ, რომელიც ჩატარდა სხვადასხვა მექანიზმის გამოყენებით, აჩვენა, რომ რამდენიმე

ნერვული სუბსტრატი, როგორცაა, მაგალითად, პრეფრონტალური ქერქი, დაკავშირებულია იდიომების სწორ აღქმასთან.

ფსიქოლინგვისტური კვლევები იდიომების გაგებაში დაიწყო 1970-იან წლებში. ფიგურალური ენის ადრეული კვლევა, როგორც წესი, ვარაუდობდა, რომ ენის ფიგურალური და პირდაპირი გაგება სხვადასხვა სახის პროცესებს მოიცავს. ამ დაშვების საფუძველზე გაჩნდა იდიომების გააზრების არაკომპოზიციური მოდელი (Gibbs1992:22-23).

არაკომპოზიციური მოდელი ზოგადად ვარაუდობს, რომ იდიომები ინახება მეხსიერებაში გრძელი სიტყვების მსგავსად (Gibbs1993:79-108). მაგალითად, *Manet omnes una nox* - ყველას ერთიდაიგივე ღამე გველოდება, ანუ ყველა გარდავიცვლებით - მთელი ფრაზა წარმოდგენილია სიკვდილის მნიშვნელობით. სიტყვები *ყველა, ღამე, ერთი და იგივე* ცალკე აღებული არ უწყობს ხელს იდიომურ მნიშვნელობას. იმის გამო, რომ ცალკეულ სიტყვებს მნიშვნელობა არ აქვს იდიომურ გამონათქვამში, ითვლება, რომ ისინი ერთად მუშავდება, როგორც ერთი არსება იდიომის გაგების დროს.

ამის საპირისპიროდ, პირდაპირი გამოთქმის დამუშავება მოითხოვს თითოეული სიტყვის მნიშვნელობის წარმოშობას და შემდეგ აღქმას ფრაზის სხვა სიტყვებთან მიმართებაში. არაკომპოზიციური მოდელები მოიცავს სიტყვასიტყვით პირველად ჰიპოთეზას, ლექსიკური წარმოდგენის ჰიპოთეზას და პირდაპირი წვდომის ჰიპოთეზას (იხ. დანართი 1).

პირველადი სიტყვასიტყვითი ჰიპოთეზა	ლექსიკური წარმოდგენის ჰიპოთეზა	პირდაპირი ჰიპოთეზა	წვდომის
იდიომი	იდიომი	იდიომი	
პირდაპირი დამუშავება	პირდაპირი წვდომა/ ფიგურალური წვდომა	ფიგურალური დამუშავება	
გონებრივი იდიომების სიაზე წვდომა	იდიომატური მნიშვნელობა		
იდიომატური მნიშვნელობა	პირდაპირი მნიშვნელობა	პირდაპირი დამუშავება	

პირველადი სიტყვასიტყვითი ჰიპოთეზა ვარაუდობს, რომ იდიომი, თავდაპირველად, აღიქმება სიტყვათა პირდაპირი მნიშვნელობის გააზრებით (Recanati 2004:523-534). იდიომი, ხშირად, ორაზროვანია,

ბ. ბანძელაძე

რადგან იგი შეიძლება დამუშავდეს ორი გზით - სიტყვასიტყვით და იდიომურად. მაგალითად, *Navigare necesse est, vivere non est necesse* - გაცურვა აუცილებელია, სიცოცხლე არ არის აუცილებელი შეიძლება განიმარტოს, როგორც მთავარია გაცურო, სიცოცხლე მეორეხარისხოვანია (ამას პირველადი, სიტყვასიტყვითი ჰიპოთეზა გვთავაზობს); მხოლოდ მას შემდეგ, რაც არ მოიძებნება შესაბამისი პირდაპირი მნიშვნელობა, ჩაერთვება გონება იდიომური მნიშვნელობის მისაღებად: პლუტარქეს მიხედვით (პარალელური ბიოგრაფიები, პომპეუსი, თავი 50), პომპეუსს დაევალა სენატისგან რომში ჩაეტანა პური სარდინიიდან, სიცილიიდან და აფრიკიდან. უკან დაბრუნებისას, ამოვარდა საშინელი ქარიშხალი და ცურვა შეუძლებელი გახდა. პომპეუსი პირველი ავიდა ხომალდზე და ხმამაღლა განაცხადა: *Navigare necesse est, vivere non est necesse*, ანუ დავალემა - პურის ჩატანა - აუცილებელი იყო, თუნდაც, სიცოცხლის ფასად.

ეს ჰიპოთეზა მიანიშნებს, რომ ჩვეულებრივი ცალკეული სიტყვების ნაკრებისა და იდიომებისთვის არის გონებაში ცალ-ცალკე შენახვის ბაზა და რომ პირდაპირი და ფიგურალური დამუშავება სხვადასხვა რეჟიმს მოითხოვს. მკვლევრები ამტკიცებენ, ეს ჰიპოთეზა წარმოიშვა, როდესაც ადამიანებმა განაცხადეს, რომ მათ გააკეთეს იდიომური ინტერპრეტაცია პირველად მას შემდეგ, რაც წაიკითხეს იდიომის შემცველი წინადადებების ნაკრები, ხოლო სიტყვასიტყვით წაიკითხეს იდიომები პირველად მაშინ, როცა მათ ნახეს ორაზროვანი წინადადებების ერთობლიობა.

წინა მოდელისგან განსხვავებით, **ლექსიკური წარმოდგენის ჰიპოთეზა** ამტკიცებს, რომ იდიომები ინახება ცალკეულ სიტყვებთან ერთად მეხსიერებაში (Rennie 2000:343-346). იდიომები მუშავდება როგორც პირდაპირი, ისე გადატანითი მნიშვნელობით ერთდროულად, თუმცა, იდიომის ფიგურალური მნიშვნელობა (ლექსიკური წარმოდგენა) პირველად აღიქმება, რადგან სიტყვა-სტრიქონი ინახება და მუშავდება, როგორც ერთიანი ჩანაწერი. პირდაპირი დამუშავება უფრო დიდ დროს მოითხოვს, რადგან საჭიროა ცალკეული სიტყვების ინდივიდუალურად გაგება. ამ ჰიპოთეზის მხარდასაჭერად ჩატარებულმა კვლევამ აჩვენა, რომ ადამიანები უფრო სწრაფად ცნობდნენ გრამატიკულ იდიომებს, როგორც გამოთქმებს, ვიდრე არაიდიომურ, მაგრამ გრამატიკულ ფრაზებს, რომლებიც კონტექსტის გარეშე იყო წარმოდგენილი. მაგალითად: *Cui sit condicio dulcis sine pulvere palmae?* – ვის ექნება შესაძლებლობა ტკბილი პალმა აიღოს? (ჰორაციუსი, გზავნილი, I, 1, 44). პალმა არის გამარჯვების

სიმბოლო და ჰორაციუსი აქ გულისხმობს ჯანსაღი ცხოვრების პრინციპებს, რომლებსაც მოაქვს სულიერი სიმშვიდე.

პირდაპირი წვდომის ჰიპოთეზა გვთავაზობს, რომ იდიომის სიტყვასიტყვითი დამუშავება აუცილებელი არ არის, როცა ნაცნობ იდიომთან გვაქვს საქმე, ან როცა საკმარისი კონტექსტია იდიომატური ინტერპრეტაციის დასადგენად (Cacciari1993:149-156). ამ შემთხვევაში, ხდება იდიომატური მნიშვნელობის პირდაპირი წვდომა. ჰიპოთეზა ემყარება იმ დასკვნებს, რომ ადამიანები უფრო სწრაფად ამუშავებდნენ იდიომურ წინადადებებს, ვიდრე სიტყვასიტყვით და გაწაფული არიან იდიომური გამონათქვამების ფიგურალურად ინტერპრეტაციაში მაშინაც კი, როდესაც ისინი გამოიყენებენ პირდაპირი მნიშვნელობით (Weinrich1999:165-167). მაგალითად: *Quid magis est saxo durum? Quid mollior unda? Dura tamen molli saxa cavantur aqua* / კლდეზე მაგარი რა იქნება, ტალღაზე რბილი, თუმცა სალ კლდეს მაინც ხვრეტს რბილი წყალი (ოვიდიუსი); *Mihi fama tulit* / ჩემამდე ხმა მოვიდა, ანუ მითხრეს.

არაკომპოზიციური მოდელების კრიტიკა. არსებობს რამდენიმე კრიტიკული დამოკიდებულება არაკომპოზიციური მოდელების მიმართ: 1. კვლევებმა აჩვენა, რომ იდიომური გამონათქვამები არ მუშავდება უფრო ნელა, ვიდრე პირდაპირი, სიტყვასიტყვითი გამონათქვამები. სინამდვილეში, ეს ხშირად საპირისპიროდაც კი ხდება; 2. აღმოჩნდა, რომ იდიომები უფრო მეტია, ვიდრე უბრალოდ „გაყინული ფრაზები“ ან გრძელი სიტყვები. მაგალითად, ზოგიერთი იდიომი შეიძლება, გარკვეულწილად, გარდაიქმნას და მაინც იყოს აღიარებული და გაგებული. მაგალითად, *Non fructificat autumnus arbor, quae vere non floruit* / შემოდგომაზე ის ხე არ იძლევა ნაყოფს, რომელიც გაზაფხულზე არ ჰყვავის (პეტარკა), ანუ ახალგაზრდა ახალგაზრდობისას უნდა ახალგაზრდობდეს - ყველაფერი თავის დროზე უნდა იყოს. ასეთი იდიომი გვიჩვენებს, რომ სტრიქონის შინაგან სტრუქტურას მნიშვნელობა აქვს გაგებისას. *An nescis, mi fili, quantilla prudentia mundus regatur?* / არ იცი, ჩემო შვილო, რა ცოტა ჭკუაა საჭირო, სამყარო რომ მართო? გადმოცემის თანახმად, ეს ფრაზა წარმოსთქვა რომის პაპმა იულიუს მესამემ (1550-1555), ერთი მონარქის პასუხად, რომელმაც პაპის მიმართ გამოხატა თანაგრძნობა სამყაროს მართვის მძიმე უღლის გამო.

ზოგიერთი იდიომის მნიშვნელობა შეიძლება დავადგინოთ მათი კომპონენტების პირდაპირი ინტერპრეტაციიდან. ეს დასკვნები ცხადყოფს, რომ იდიომები არ არის სრულიად განსხვავებული ჯგუფი

ბ. ბანძელაძე

და, შესაბამისად, შეიძლება არ მოიცავდეს დამუშავების განსხვავებულ სტრატეგიებს სიტყვასიტყვით გამონათქვამებთან მიმართებაში (შდრ. Cacciari1993:88-91).

კომპოზიციური მოდელი იყენებს იდიომების გაგებისას ჩვეულებრივ, ენობრივ დამუშავებას, გამონათქვამს. მაგალითად: *Ab Jove principium / საწყისი იუპიტერიდანაა*, ანუ იმისგან, რაც ყველაფრის საფუძველშია, ყველაზე მთავარის, მნიშვნელოვანის (ვერგილიუსი, ბუკოლიკები, III, 58-61): *Ab Jove principium, Musae: Iovis omnia plena/ Ille colit terras, illi mea carmina curae.* (მუზეზო, საწყისი იუპიტერიდანაა. ყველაფერი იუპიტერთაა სავსე. ის არის მიწათა მფარველი, მას ეძღვნება ჩემი სიმღერები და ზრუნვა). მწყემსების, დამეტის და მენალუსის პოეტურ შეჯიბრაში ამ სიტყვებით იუპიტერზე, ვერგილიუსი იყენებს ბერძენი პოეტის, არატეს (ძვ.წ. მე-3ს.) სიტყვებს, ისე, როგორც, კიდევ ბევრი რომაელი პოეტი.

ამ დროს იდიომური გამოთქმის კომპონენტები ხელს უწყობს ფიგურალური მნიშვნელობის გაგებას პირდაპირი, ან მეტაფორული გზით. კომპოზიციური მოდელი მოიცავს კონფიგურაციულ ჰიპოთეზას და კონცეპტუალური მეტაფორის ჰიპოთეზას (იხ. დანართი 2).

კონფიგურალური ჰიპოთეზა	კონცეპტუალურ-მეტაფორული ჰიპოთეზა
იდიომი	იდიომი
პირდაპირი დამუშავება	გააქტიურებული კონცეპტუალური მეტამორფოზები
იდიომის გასაღები	იდიომური მნიშვნელობა
იდიომური მნიშვნელობა	

ფაქტორები, რომლებიც გავლენას ახდენენ იდიომის გაგებაზე. იდიომების გაგებაზე მრავალი ფაქტორი მოქმედებს. მათ შეუძლიათ გავლენა მოახდინონ იდიომების დამუშავების სისწრაფესა და გაგებაზე. ამ ფაქტორებიდან ზოგიერთი მოიცავს იდიომების ცნობადობას, გამჭვირვალობას და გამოყენების კონტექსტს.

ცნობადობა. იდიომის ცნობა, როგორც წესი, განისაზღვრება, იმის მიხედვით, რამდენად ხშირად გვხვდება იგი ენაში. იდიომების ცნობის სუბიექტური შეფასებები, ჩვეულებრივ, მიიღება ენობრივი საზოგადოების წევრებისგან (Brow1958:124). უფრო ნაცნობი ლათინური იდიომის მაგალითია: *Donum exitiale Minervae* - მინერვას დამღუპველი საჩუქარი, ანუ ხის ცხენი, რომელიც ბერძნებმა მინერვას დაუტოვეს (ვერგილიუსი,

„ენეიდა, II, 31), ხოლო ნაკლებად ნაცნობი იდიომი არის *Abyssus abyssum invocat* – უფსკრული, ძირი - უფსკულისკენ მიგაქანებს, ანუ მსგავსი მსგავსს იწვევს, ან ერთ უბედურებას მეორეც მოჰყვება (შდრ. ქართ. უბედურება მარტო არასდროს მოდის). ამ სიტყვების პირველწყარო არის ბიბლია, ფსალმუნთა XLI, 8, სადაც საუბარია ღმერთის სიდიადეზე: *Abyssus abyssum invocat in voce cataractarum tuarum*/უფსკრული უფსკულისკენ მოუწოდებს შენი ჩანჩქერების ხმით. ასევე: „როცა გრასუმ გადაწყვიტა ვირჯინიას პორტრეტის დახატვა, ის უკვე იყო ბერბელების სიძე. ბერბელები მის სახელსწიფოში თავს მშვენიერად გრძნობდნენ. *Abyssus abyssum invocat*“ (ონორე დე ბალზაკი, პიერ გრასუ, ტ. 11, გვ. 437).

კვლევამ აჩვენა, რომ ნაცნობი იდიომები უფრო სწრაფად და ზუსტად მუშავდება, ვიდრე უცნობი. როგორც ორმაგი იდიომის წარმოდგენის მოდელი გვთავაზობს, ძალიან ნაცნობმა იდიომებმა შეიძლება გამოიწვიოს მეხსიერების პირდაპირი აღდგენა. მეორეს მხრივ, უცნობი იდიომების დამუშავება მოითხოვს კონტექსტურ ინფორმაციას და ჭეშმარიტი აზრის ცოდნას.

გამჭვირვალობა. იდიომის გამჭვირვალობა შეიძლება ეხებოდეს იდიომის სიტყვასიტყვითობას - რამდენად ადვილია იდიომის გაგება მის შემცველ სიტყვებზე დაყრდნობით. იდიომები შეიძლება დალაგდეს მათი გამჭვირვალობის ხარისხის მიხედვით. გამოვლინდა იდიომების სამი კატეგორია: დაშლადი, ძალიან დაშლილი და დაუშლელი. დაშლადი იდიომები შედგენილია სიტყვებისგან, რომლებიც, ფაქტიურად, ხელს უწყობენ მათ საერთო გადატანითი მნიშვნელობას, მაგალითად, როგორცაა: *Hodie Caesar, cras nihil* - დღეს კეისარი, ხვალ - არაფერი (ბიბლია, იუსუსის წიგნი, 10, 12).

არანორმალურად დაშლილი იდიომები შეიცავს სიტყვებს, რომლებიც დაკავშირებულია იდიომის მთლიან ფიგურალურ მნიშვნელობასთან, მაგრამ მეტაფორული გზით, მაგალითად, *An nescis longas regibus esse manus?* / არ იცი, რომ მეფეებს გრძელი ხელები აქვთ? (ოვიდიუსი, „ჰეროდები“, 17, 166 - ელენე გამოხატავს შიშს პარისის სასიყვარულო გზავნილზე, მენელაოსის დევის გამო).

დაუშლელი იდიომები შედგება სიტყვებისგან, რომლებიც არ ასახავს მათ იდიომურ მნიშვნელობას, მაგალითად, როგორცაა: *Acu rem tetigisti* / ნემსით მოარტყა, ანუ პირდაპირ საჭირო წერტილში მოარტყა. აღმოჩნდა, რომ ადამიანები ორივე ტიპის დაშლად იდიომებზე უფრო სწრაფად რეაგირებენ, ვიდრე არადაშლადზე.

ბ. ბანძელაძე

გამოყენების კონტექსტი. ბავშვებში ჩატარებულმა კვლევამ ხაზი გაუსვა კონტექსტის მნიშვნელოვან გავლენას იდიომების გაგებაზე. აღმოჩნდა, რომ ბავშვებს უფრო ზუსტად ესმით იდიომური გამოთქმა, როდესაც ისინი ინფორმაციულ კონტექსტში არის ნაჩვენები, ვიდრე იზოლირებულად წარმოჩენისას. როდესაც იდიომები ხვდება კონტექსტის მიღმა, ბავშვები პირდაპირი მნიშვნელობით იგებენ იდიომებს. ასევე დადგინდა, რომ ენის დამუშავებისას, კონტექსტური ინფორმაციის გამოყენების უნარი გავლენას ახდენს ბავშვების მიერ იდიომების გაგებაზე. თუმცა, უფროსებზე უფრო მეტად მოქმედებს იდიომის „ნაცნობობა“.

ნეიროლინგვისტური კვლევა. მკვლევრებმა გამოიყენეს სხვადასხვა საშუალება ტვინის იმ უბნების შესასწავლად, რომლებიც დაკავშირებულია იდიომის გაგებასთან. გამოკვლევები მოიცავს ტვინის დაზიანების მქონე პაციენტების გამოკვლევას და ტრანსკრანიალური მაგნიტური სტიმულაციის (rTMS) და ფუნქციური მაგნიტურ-რეზონანსული გამოსახულების (fMRI) კვლევების ჩატარებას. პაციენტებში ტვინის დაზიანება, ძირითადად, გამოწვეული იყო ინსულტით ან ტრავმული ავარიებით. rTMS იწვევს თავის ტვინის დროებით დაზიანებას და ამით აფერხებს სამიზნე უბნის ფუნქციონირებას. fMRI ზომავს ტვინის აქტივობას სისხლის ნაკადის ცვლილებების გამოვლენით. ზონები, რომლებიც შესწავლილია, მოიცავს მარჯვენა ნახევარსფეროს, მარცხენა ნახევარსფეროს და პრეფრონტალურ ქერქს (Bromley 1984: 78).

მარჯვენა ნახევარსფერო. ვინაიდან აფაზიური პაციენტები ხშირად ინარჩუნებენ ნაცნობი ფრაზების გამოყენების უნარს (როგორცაა, მაგალითად, იდიომები და ანდაზები), მკვლევრებმა წამოაყენეს ჰიპოთეზა, რომ ისინი, შეიძლება, შენახული და დამუშავებული იყოს ტვინის სხვადასხვა რეგიონში უფრო, ვიდრე ახალი ფრაზები. აღმოჩნდა, რომ პაციენტებს, რომლებსაც განუვითარდათ მარჯვენა ტვინის დაზიანება (RBD), უფრო მეტად უჭირდათ იდიომების აღქმა, ვიდრე პაციენტებს მარცხენა ტვინის დაზიანებით (LBD). თუმცა, RBD პაციენტები უკეთესად აღიქვამდნენ ახალ წინადადებებს, LBD-ის მქონე პაციენტებთან შედარებით. ეს იმაზე მეტყველებს, რომ მარჯვენა ნახევარსფერო ჩართულია იდიომების გაგებაში. თუმცა, შემდგომმა კვლევებმა აჩვენა, რომ RBD პაციენტების სირთულეები იდიომის გაგებაში, შეიძლება, გამოწვეული იყოს ვიზუალური შესაძლებლობების დეფიციტით და არა ლინგვისტური დამუშავების დარღვევით. მარჯვენა ნახევარსფერო გვიჩვენებს დომინირებას ვიზუალსივრცულ დამუშავებაში.

მარცხენა ნახევარსფერო. სხვა მკვლევრებმა გამოთქვეს ჰიპოთეზა, რომ არადაშლილი იდიომების გაგება, ძირითადად, მარცხენა ნახევარსფეროს აქტივობით ხდება. როდესაც ჯანსაღი მოზრდილები შეისწავლეს, აღმოჩნდა, რომ მარცხენა დროებითი rTMS გავლენას ახდენდა რეაქციის დროსა და სიზუსტეზე, როგორც იდიომების გაგებაზე, ასევე პირდაპირი წინადადების დამუშავებაზე (Akimoto 1983; Weinrich 1969). კერძოდ, მან გაზარდა დამუშავების დრო და შეამცირა გაგების სიზუსტე. როდესაც rTMS იქნა გამოყენებული მარცხენა ფრონტალურ, მარჯვენა ფრონტალურ და მარჯვენა დროებითზე, არ არსებობდა გავლენა იდიომის გაგებაზე. ბოლოდროინდელმა კვლევამ ჯანმრთელ მოზრდილებში fMRI-ს გამოყენებით ასევე დაადგინა, რომ იდიომების დამუშავებისას, რომლებიც არ იყო პირდაპირი ინტერპრეტაცია (მაგალითად, *Carpe diem/ იხელთე წამი - გამოიყენე დრო მაქსიმალურად*), გააქტიურდა ბროკას არე მარცხენა პრეფრონტო-დროებით ქსელში. თუმცა, როდესაც დამუშავდა სიტყვასიტყვით ინტერპრეტაციადი იდიომები (ანუ, როგორიცაა, მაგალითად, *ყინულის გატეხვა*), გააქტიურდა მარცხენა მედიალური შუბლის გირუსი (ქედი თავის ტვინის ქერქზე) (MFQ) და ზედა შუბლის გირუსი (SFG).

ვარაუდობენ, რომ **პრეფრონტალური ქერქი (PFC)** მნიშვნელოვანია იდიომის გაგებისთვის. მას შეუძლია დიდი როლი შეასრულოს შესაბამისი ინტერპრეტაციის არჩევაში და არასწორი ინტერპრეტაციის ჩახშობაში, როდესაც იდიომური გამოთქმა გვხვდება. FMRI-ს გამოყენებით ჩატარებულმა კვლევამ აჩვენა, რომ მარცხენა დროებითი ქერქი, მარცხენა ზედა მედიალური შუბლის გირუსი და მარცხენა ქვედა შუბლის გირუსი გააქტიურებული იყო იდიომური ფრაზების წარმოდგენისას. გარდა ამისა, გააქტიურდა ასევე მარჯვენა ზედა და შუა დროებითი ბორბალი, მარჯვენა დროებითი პოლუსი და მარჯვენა ქვედა შუბლის გირუსი. ამის საპირისპიროდ, სიტყვასიტყვითი წინადადებების წარმოდგენისას, გააქტიურდა მარცხენა ქვედა პარიეტალური წილი და მარჯვენა ზედა მარგინალური გირუსი (Adkins 1968: 35-41).

ვფიქრობთ, მომავალი კვლევა ამ სფეროში უნდა გაგრძელდეს იმის გამოკვლევით, თუ ტვინის რომელი რეგიონებია ასოცირებული იდიომების დამუშავებასთან, რათა დასრულდეს მიმდინარე დებატები ნახევარსფეროების სპეციალიზაციაზე ხატოვანი ენის გაგებაში.

ბოლოდროინდელმა მიმოხილვამ აჩვენა, რომ იდიომის „ნაცნობობა“ გავლენას ახდენს, ტვინის რომელი რეგიონი აქტიურდება ხატოვანი

ბ. ბანძელაძე

ენის გაგების დროს. ნაკლებად ნაცნობი გამონათქვამების დამუშავება შემოთავაზებულია მარჯვენა ნახევარსფეროში, ხოლო უფრო ნაცნობი, უპირატესად, მარცხენა ნახევარსფეროში. ამ ჰიპოთეზის შესამოწმებლად საჭიროა ტვინის ვიზუალიზაციის კიდევ უფრო შესწავლა.

გარდა ამისა, მომავალმა კვლევამ შეიძლება გამოიყენოს მაგნიტოენცეფალოგრაფია (MEG) იდიომების გაგების დროებითი დინამიკის შესასწავლად (Rennie 2000: 56). MEG-ის გამოყენებით ბოლოდროინდელმა კვლევამ აჩვენა, რომ მოქმედების ზმნების შემცველი იდიომები (მაგალითად, როგორცაა თაიგულის დარტყმა) დამუშავდა, ტვინის მარცხენა უბნები გააქტიურდა. პარალელურად, გააქტიურდა წინა ფრონტო-დროებითი ქერქი, რეგიონი, რომელიც ადრე აღმოჩენილი იყო პირდაპირი და ფიგურალური დამუშავების განსასხვავებლად. ეს გვაფიქრებინებს, რომ პირდაპირი და გადატანითი მნიშვნელობები, გარკვეულწილად, პარალელურად მუშავდება, რაც მხარს უჭერს კონფიგურაციულ ჰიპოთეზას. ვფიქრობთ, მეტი მუშაობა უნდა ჩატარდეს ამ დასკვნების კვლავ და კვლავ გადასამოწმებლად.

ლიტერატურა

- Adkins, P. 1968. „Teaching Idioms and Figures of Speech to Non-Native Speakers of English“. *The Modern Language Journal*, Vol. 52, No. 3, 1968: 148-152.
- Akimoto, M. 1983. „Collocations and Idioms in Late Modern English“. *Collocational and Idiomatic Aspects of Composite Predicates in the History of English*. 1983: 207-238.
- Bromley, K. 1984. „Teaching Idioms“. *The Reading Teacher*, Vol. 38, No. 3, 1984: 272-276.
- Brow, N. 1958. „Variations on an Idiom“. *American Speech*, Vol. 33, No. 2, Part 2, 1958: 108-110.
- Cacciari, C., Tabossi, P. 1993. *Idioms: Processing, Structure, and Interpretation*. NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Gibbs, R. 1992. „What do idioms really mean?“ *Journal of Memory and Language*, 1992: 485-506.
- Gibbs, R. 1993. *Why Idioms are not Dead Metaphors*. In *Idioms: Processing, Structure, and Interpretation*, by Cacciari C. & Tabossi P. (eds.), pp. 57-77.
- J: Lawrence Erlbaum. Pulman, S. G. 1993. *The Recognition and Interpretation*

- of Idioms. In Idioms - Processing, Structure, and Interpretation*, by C. etc. Cacciari, pp. 249-270. NY: Lawrence Erlbaum.
- Recanati, F. 2004. *Literal Meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rennie, S. 2000. *Idioms, Grammar Broonie: A guide tae Scots grammar*, Edinburgh University Press.
- Weinrich, U. 1969. *Problems in the Analysis of Idioms. Substance and Structure of Language*, pp. 23-81.

Classics

Idioms and Psycho-linguistic Studies

Beka Bandzeladze

moambe@atsu.edu.ge

Akaki Tsereteli State University

Kutaisi, Georgia

Understanding idioms requires a distinct processing mode in addition to understanding literal language. It can be explained in the context of general models of understanding. Contemporary research suggests that different modes of processing are required for different types of idioms. Factors such as idiom familiarity, exposure, and context affect idiom comprehension. Recent neurolinguistic research using different mechanisms has shown that several neural substrates, including the prefrontal cortex, are involved in understanding idioms. We will try to show the process of better perception of idioms on the example of Latin idioms.

Keywords: *Latin, idiom, understanding, analysis.*

How to understand idioms, how to process them and make them understandable? This process is not easy, because an idiom is a set of words, the meaning of which does not depend on the direct interpretation of the words and it is often impossible to understand it by the direct interpretation of the words of individual constituents.

Understanding idioms requires a distinct processing mode in addition to understanding literal language. It can be explained in the context of general models of understanding. Contemporary research suggests that different modes of processing are required for different types of idioms. Factors such as idiom familiarity, exposure and context affect idiom comprehension.

Recent neurolinguistic research using different mechanisms has shown that several neural substrates, including the prefrontal cortex, are involved in understanding idioms.

Psycholinguistic research into the understanding of idioms began in the 1970s. Early research of figurative language generally assumed that figurative and literal language comprehension involved different process. Based on this assumption, a non-compositional model of understanding idioms emerged. The non-compositional model generally assumes that idioms are stored in memory like long words. For example, *Manet omnes una nox* – the same – night awaits us all, that means, we will all die – the whole phrase is represented by the meaning of death.

The words all, night, the same do not separately contribute to the idiomatic meaning. Because individual words have no meaning in an idiomatic expression, they are considered to be processed together as a single entity when understanding an idiom. In contrast, literal processing requires deriving the meaning of each word and then perceiving it in relation to other words in the phrase. Non-compositional models include the word-priming hypothesis, the lexical representation hypothesis, and the direct access hypothesis.

The primary literal hypothesis suggests that an idiom is initially understood by taking the literal meaning of words. An idiom is often ambiguous because it can be treated in two ways - literally and idiomatically. For example, *Navigare necesse est, vivere non est necesse* - *sailing is necessary, life is not necessary* can be interpreted as the main thing is to swim, life is secondary, as suggested by the primary, literal hypothesis; Only after a corresponding literal meaning is not found does the mind engage to derive an idiomatic meaning: according to Plutarch (Parallel Biographies, Pompey, ch. 50), Pompey was ordered by the Senate to bring bread from Sardinia, Sicily and Africa into Rome. On the way back, a terrible storm arose and it became impossible to swim. Pompey was the first to board the ship and loudly declared: *Navigare necesse est, vivere non est necesse*, that is, the task - bringing in bread was necessary, even at the cost of life.

This hypothesis suggests that there is a separate storage base in the mind for common individual word sets and idioms, and that literal and figurative processing requires different modes. The researchers argue that this hypothesis arose when people reported that they made an idiom interpretation first after reading a set of sentences containing the idiom, and they read the idioms literally first when they saw a set of ambiguous sentences.

Unlike the previous model, the lexical representation hypothesis claims that idioms are stored together with individual words in memory. Idioms are processed both literally and figuratively at the same time, however, the figurative meaning (lexical representation) of the idiom is perceived first because the word-string is stored and processed as a single record. Direct processing requires more time, as individual words need to be understood individually. Research in support of this hypothesis found that people were faster at recognizing grammatical idioms as expressions than non-idiomatic but grammatical phrases presented without context. For example: *Cui sit condicio dulcis sine pulvere palmae?* - *Who will have the opportunity to take the sweet palm?* Horace, Epistle, I, 1, 44. The palm is a symbol of victory, and Horace refers to the principles of healthy living that bring peace of mind.

The direct access hypothesis proposes that literal processing of an idiom is not necessary when dealing with a familiar idiom or when there is sufficient context to determine the idiomatic interpretation. In this case, there is direct access to idiomatic meaning. This hypothesis is based on findings that people process idiomatic sentences faster than literal ones and are prone to interpret idiomatic expressions figuratively even when they are used literally. For example: *Quid magis est saxo durum? Quid mollior unda? Dura tamen molli saxa cavantur aqua* – *what is cooler than a rock will be softer than a wave, although soft water still pierces the rock* (Ovidius); *Mihi fama tulit* - *a voice came to me, that is, I was told.*

Criticism of non-compositional models. There are several criticisms of non-compositional models: 1. Studies have shown that idiomatic expressions are not processed more slowly than literal expressions. In fact, the opposite is often the case; 2. It turns out that idioms are more than just “frozen phrases” or long words. For example, some idioms can, to some extent, be transformed and still be recognized and understood. For example, *Non fructificat autumnus arbor, quae vere non floruit* - the tree does not bear fruit in autumn, which does not bloom on the tree (Petrarch), i.e. the young must be young when they are young, i.e. everything must be in its time. Such an idiom shows that the internal structure of a word string is important in understanding. *An nescis, mi fili, quantilla prudentia mundus regatur?* - Don't you know, my son, how much intelligence is needed to rule the world? According to tradition, the phrase was uttered by Pope Julius III (1550-1555) in response to a monarch who expressed sympathy for the Pope because of the heavy burden of governing the world.

The meaning of some idioms can be deduced from the literal interpretation of their components. These findings suggest that idioms are not a completely

ბ. ბანძელაძე

---

distinct group and thus may not involve different processing strategies relative to literal expressions.

The compositional model uses ordinary language processing, an expression, to understand idioms. For example: *Ab Iove principium - the beginning is from Jupiter*, that is, from what is the basis of everything, the most important (Virgil, *Bucolics*, III, 58-61): *Ab Iove principium, Musae: Iovis omnia plena/ Ille colit terras, illi mea carmina curae* (Muses, the origin is from Jupiter. Everything is filled with Jupiter. He is the protector of the lands, my songs and care are dedicated to him. In the poetic competition between the shepherds, Damet and Menalus, Virgil uses these words for Jupiter from the Greek poet, Aratus (3rd century BC) words, like many other Roman poets.

The prefrontal cortex (PFC) is thought to be important for idiom comprehension. It can play a role in selecting the appropriate interpretation and suppressing the misinterpretation when an idiomatic expression is encountered. A study using fMRI showed that the left temporal cortex, the left superior medial frontal gyrus, and the left inferior frontal gyrus were activated during the presentation of idiomatic phrases. In addition, the right superior and middle temporal gyrus, right temporal pole, and right inferior frontal gyrus were also activated. In contrast, when presenting verbal sentences, the left inferior parietal lobe and the right superior marginal gyrus were activated.

We believe that future research in this area should continue by investigating which brain regions are associated with idiom processing in order to conclude the current debate on hemispheric specialization in figurative language comprehension.

A recent review found that *familiarity* influences which brain regions are activated during figurative language comprehension. The processing of less familiar expressions is suggested to be in the right hemisphere, and the more familiar ones are preferentially in the left hemisphere. Further brain imaging studies are needed to test this hypothesis.

Additionally, future research could use magnetoencephalography (MEG) to examine the temporal dynamics of idiom comprehension. A recent study using MEG showed that when idioms containing action verbs (such as beat the bucket) were processed, the motor areas of the brain were activated. Concomitantly, the anterior frontotemporal cortex, a region previously found to distinguish between literal and figurative processing, was activated. This suggests that literal and figurative meanings are, to some extent, processed in parallel, supporting the configural hypothesis. More work with MEG should be conducted to test these findings.